

ДЕМБИЦЬКА С. Л.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
(Навчально-науковий інститут права
та психології Національного університету
«Львівська політехніка»)

УДК 342.97:352 (477)

ПЕРЕКОНАННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕТОД ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

У статті досліджується поняття «переконання» як важливий і беззаперечний метод адміністративного примусу. Розглядається сутність і необхідність застосування примусу як використання авторитету держави й сили закону, спрямованого на вироблення правових форм поведінки та підтримання в суспільстві законності й громадського порядку. Наголошується на необхідності адміністративного примусу в діяльності органів державного управління.

Ключові слова: переконання, метод державного управління, примус, адміністративний примус.

В статье исследуется понятие «убеждение» как важный и бесспорный метод административного принуждения. Рассматривается сущность и необходимость применения принуждения как использование авторитета государства и силы закона, направленного на выработку правовых форм поведения и поддержание в обществе законности и общественного порядка. Делается акцент на необходимости административного принуждения в деятельности органов государственного управления.

Ключевые слова: убеждение, метод государственного управления, принуждение, административное принуждение.

The article explores the notion of beliefs as an important and implicit method of administrative coercion. Examines the nature and necessity of duress, as the use of the state's authority and power of the law, aimed at elaborating legal forms of behavior and keeping society of law and public order. The need for administrative enforcement in the activities of public authorities.

Key words: beliefs, method of public administration, enforcement, administrative enforcement.

Вступ. Актуальною на сьогодні є проблема застосування такого методу управлінської діяльності, як переконання й адміністративний примус. Адміністративний примус належить до найбільш жорстких засобів впливу, тому в діяльності органів управління та їх посадових осіб адміністративний примус застосовується, як правило, у поєднанні з іншими управлінськими засобами. Роль переконання в державному управлінні має величезне значення. З проведенням істотних соціально-економічних реформ ця роль незмірно зростає як у державному управлінні, так і в суспільних відносинах загалом. Питання актуальності застосування адміністративного примусу в суспільстві у вітчизняному законодавстві є предметом дослідження й постійних дискусій у науці та практиці. Цим питанням присвячували увагу, зокрема, В. Авер'янов, О. Бандурка, Д. Бахрах, Т. Коломоець, А. Комзюк, С. Ківалов, О. Негодченко, О. Остапенко та ін.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у дослідженні використання державою необхідних методів управління, з'ясуванні підстав і порядку застосування переконання як методу психологічного впливу та примусу, що являє собою психологічний чи фізичний вплив державних органів або посадових осіб на порушників у разі недотримання загальнообов'язкових правил поведінки й правових норм.

Результати дослідження. Історично, ще з часів СРСР, застосування методу переконання в державному управлінні здійснювалося для проведення широкої ідеологічної роботи. Невипадково реалізація переконання здійснюється шляхом роз'яснення й обговорення. Метод переконання, як видається, ґрунтується також на авторитеті держави, праві та свідомому ставленні громадян до своїх обов'язків. Вираження примусових методів управління здійснюється через адміністративний примус. Сама можливість запровадження методу примусу є дієвим дисциплінарним і стримуючим фактором від негативних дій. Основне функціональне спрямування примусу – запобігання й недопущення правопорушень і вже потім відповідальність за їх здійснення [1, с. 70–71].

Дослідники адміністративного права незалежної України вважають, що примус – додатковий метод державного управління, психологічний або фізичний вплив державних органів (посадових осіб) на певних осіб з метою змусити їх виконувати приписи правових норм. Примус ґрунтується на авторитеті держави й силі закону, спрямований на вироблення певних форм поведінки та підтримання суспільної дисципліни [2].

У різних суспільствах і державах характеристика влади відрізняється: в одних «керівництво» з боку держави означає пряме насильство, в інших – прихований примус, у третіх – організацію й переконання. Має місце й поєднання різних засобів здійснення державної волі. Якщо існує панування, систематичне насильство, примус – влада антидемократична, якщо є переконання, авторитет, служіння суспільству – влада демократична [3, с. 138].

Тисячолітня практика виховання людей в суспільстві й наука про методи його виховання – методологія – виробили та випробували багато прийомів і способи дії на свідомість і поведінку людини для її нормального активного життя в суспільстві. У цьому процесі використовуються насамперед методи правового переконання, правового заохочення, позитивного правового прикладу, правового навіювання, правового примусу тощо [4, с. 51].

Державний примус у демократичній країні характеризується тим, що цей метод здійснення державної влади є допоміжним, застосовується на основі переконання й лише після переконання. Це означає, по-перше, що примус завжди базується на використанні різноманітних заходів виховання, роз'яснення і стимулювання. По-друге, він використовується лише тоді, коли виявляються неефективними відповідні засоби переконання. По-третє, переконання і примус використовуються, як правило, комплексно. З погляду філософії, свій вияв «примус знаходить в тому, що примус знімається примусом; тому він не тільки обумовлений правом, а й необхідний, а саме – як другий примус, який є зняттям першого примусу», «насильство або примус, взяте абстрактно, неправомірне» [5, с. 64].

Підкорення іншої волі своїй (тобто влада) полягає в усвідомленні якоїсь необхідності, тобто є фактором психічним, внутрішнім виявом влади. Другий бік (зовнішній) виявляється в реальній, конкретній діяльності, що має соціальне значення. Вона реалізується за допомогою відповідних владних команд, цілеспрямованого, вольового впливу, тобто через управління. У свою чергу, влада – це найнеобхідніший засіб управління, оскільки її безпосередньою метою є бажана поведінка, адекватна владним, управлінським командам [6].

Науковцями засоби примусу в узагальненому вигляді трактуються як вплив на особу або на майно суб'єкта правових відносин з метою досягнення бажаної поведінки або певного результату [7, с. 146].

На цьому підґрунті державний примус визначається як можливість держави зобов'язати суб'єкта проти його волі й бажання здійснювати певні дії. За наявності факту правопорушення держава зобов'язує особу зазнати певних негативних наслідків [8, с. 332].

Отже, на сьогодні базовим методом взаємовідносин людини й держави в Україні є переконання як система заходів правового й неправового характеру, яка полягає в застосуванні різноманітних виховних, роз'яснювальних і заохочувальних заходів з метою формування в громадян розуміння необхідності чіткого виконання вимог законів та інших правових актів [9, с. 150].

У літературі існувала визначальна точка зору, що переконання має місце тоді, коли людина виконує веління держави або громадських органів усвідомлено, добровільно, на основі наявних у неї морально-етичних настанов. Тим самим розкривалося те загальне, що властиве цьому методу, незалежно від форм його вияву й від того, що відрізняє переконуючий вплив від примусового впливу [10, с. 141]; у демократичному суспільстві метод переконання – головний метод управління. Завдяки безперервності й систематичності свого впливу на громадян, він забезпечує добровільне виконання норм, що зрештою виховує переконаність у необхідності законслухняності [11, с. 138].

Переконання визначалось і як система заходів виховного та заохочувального характеру, спрямованих на формування в об'єктів управління звички добровільно виконувати вимоги правових норм [12, с. 347]; особливий засіб правового впливу, який полягає в тому, щоб суб'єкти державного управління додержувалися певних вимог унаслідок їхнього внутрішнього визнання, а не через сліпе підкорення велінням влади [13, с. 162]; комплекс різноманітних конкретних заходів і засобів впливу на свідомість і поведінку людей з метою формування в них правильних переконань, розуміння необхідності добровільно й сумлінно виконувати вимоги закону та інших правових норм [14, с. 31].

До засобів впливу на формування поведінки особи зараховують не тільки переконання, а й примус. Давньогрецькі філософи Платон та Аристотель тлумачили примус як засіб реалізації, вважаючи його наріжним каменем організації суспільства [15, с. 52–53].

Загальними методами впливу на поведінку людей є переконання та примус. Їх поєднання становить універсальний принцип соціального управління, який поширюється через усю систему стимулювальних методів, уключаючи адміністративні, соціально-психологічні й економічні. Переконання – це стимулювання управління до свідомо бажаної поведінки об'єкта через його інтереси. Переконання та примус можуть бути державного й громадського характеру. Адміністративний примус застосовується уповноваженими на те органами та посадовими особами. Його метою є забезпечення законності, державної дисципліни, правопорядку, він також включає в себе адміністративно-запобіжні заходи й заходи адміністративного припинення й адміністративного стягнення. Отже, адміністративні методи забезпечують прямий вплив суб'єкта управління на керований об'єкт. Вони характеризуються підпорядкуванням волі керованого волі керівника за схемою «влада–підпорядкованість» [16, с. 23].

На думку Д. Бахраха, переконання обходиться будь-якій державі набагато дешевше, ніж примус [17, с. 190].

Переконання як метод державного управління в деяких випадках передбачає застосування примусу. Примус – це додатковий метод державного управління, психологічний або фізичний вплив державних органів на певних осіб з метою змусити їх виконувати приписи правових норм [18, с. 127].

Переконання як метод означає моральний, психологічний, матеріальний вплив суб'єкта адміністративної діяльності на об'єкт, його волю, поведінку, що породжує, зміцнює й розвиває свідомість, відповідно до мети та завдань діяльності, спонукає до свідомого виконання вимог суб'єкта адміністративної діяльності. Переконання є засобом запобігання злочинам та іншим правопорушенням [19, с. 33].

Примус, як видається, є додатковим методом державного управління, що являє собою психологічний чи фізичний вплив державних органів або посадових осіб (суб'єктів управління) на певних осіб (об'єкти управління) з метою змусення виконувати приписи правових норм. Метод примусу спрямований на вироблення окремих форм поведінки, а також підтримання суспільної дисципліни. Застосування примусу є необхідним елементом після впровадження методів стимулювання й переконання [20, с. 204].

Примус, здійснюючи зовнішній вплив на поведінку особи, допускає заперечення її волі. Невиконання розпорядження владного (керівного) суб'єкта зумовлює тиск останнього на моральну, майнову, організаційну, фізичну сферу підвладної особи з метою перетворення її волі так, щоб забезпечити підпорядкування розпорядженням керівника [21, с. 440].

Переконання здійснюється як психічний вплив, у процесі якого особа добровільно схиляється до думки суб'єкта правового впливу, свідомо привласнюючи цю думку як особисту цінність, із розумінням ставлячись до цієї думки, а також до такої поведінки, котра цій думці відповідає [22, с. 116].

Ми вважаємо переконання найбільш прогресивним методом державного управління. Це метод правового й неправового характеру, який здійснюється державними та недержавними органами й полягає в застосуванні виховних, заохочувальних, роз'яснювальних заходів з метою формування у громадян розуміння необхідності виконання правових приписів.

Вивчення адміністративного примусу трактується через поняття засобів впливу, які застосовуються до певних об'єктів, тобто адміністративний примус є насамперед впливом, до того ж різним за характером – моральним, майновим, особистісним, організаційним тощо [23, с. 69].

Л. Попов розглядав адміністративний примус як метод державного впливу суспільства, держави на свідомість і поведінку особи, яка скоїла адміністративні проступки [24, с. 40–41].

Зокрема, А. Васильєв зазначає, що як у сучасний період, так і в історичній перспективі переконання та примус будуть однаково необхідні. Розвиток і вдосконалення одного не виключає

розвитку й удосконалення іншого. Навіть найвищі стадії розвитку людської спільноти не виключають ексцесів людської поведінки й, відповідно, застосування певних примусових заходів на широкій базі переконання [25, с. 168].

Сутність переконання полягає в тому, щоб допомагати створенню, стимулювати розвиток позитивних рис, які тією чи іншою мірою властиві кожній людині. Першочергове завдання цього методу – підвищення загальної правової культури людей і, відповідно, поглиблення знань, формування правильних установок поведінки, прищеплення практичних навичок у здійсненні тих чи інших суб'єктивних повноважень, що зобов'язують самостановлення [26, с. 125].

Примус і переконання в теорії адміністративного права розглядаються як методи державного управління, які взаємно доповнюють одне одного, оскільки за змістом є системою заходів, у яких конкретизується управлінський вплив з метою забезпечення можливої або належної поведінки суб'єктів публічно-правових відносин. І переконання, і примус є методами впливу держави на свідомість, а через неї на права й поведінку людини. Проте, якщо переконання здійснюється як психічний вплив, у процесі якого особа добровільно схиляється до думки суб'єкта правового впливу, свідомо привласнюючи цю думку як особисту цінність, із розумінням ставлячись до цієї думки, а також до такої поведінки, яка цій думці відповідає [27, с. 116], то примус допускає заперечення волі підвладної особи й зовнішній вплив на її поведінку. Невиконання розпорядження владного суб'єкта зумовлює тиск останнього на майнову, моральну, організаційну, фізичну сферу підвладної особи з метою перетворення її волі так, щоб забезпечити підпорядкування розпорядженням керівника [28, с. 440].

Отже, ми вважаємо, що адміністративний примус як складову державного примусу варто розглядати як одну з невід'ємних складових здійснення державної влади. Примус є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються й охороняються, й застосовується з метою усунення такої протиправної поведінки.

Отже, адміністративний примус як метод державного управління – це різновид державного примусу, що має юридичну форму і здійснюється від імені та в інтересах держави її офіційними представниками.

Роль переконання в державному управлінні має величезне значення. З проведенням істотних соціально-економічних реформ ця роль незмірно зросла як у державному управлінні, так і в суспільних відносинах загалом.

Переконання являє собою процес послідовно здійснюваних дій, що включає такі елементи, як оволодіння увагою, навіювання, вплив на свідомість, створення інтересу тощо [29, с. 204].

Виховання високої правосвідомості громадян має ґрунтуватися також на створенні обстановки неприпустимості скоєння правопорушень і нетерпимості громадськості до антисоціальної поведінки відповідних суб'єктів суспільних правовідносин, сприянні розкриттю злочинів, застосуванні громадських санкцій до правопорушників [30, с. 30].

Висновки. Отже, примус і переконання в теорії адміністративного права розглядаються як методи державного управління, які взаємно доповнюють одне одного, оскільки за змістом є системою заходів, у яких конкретизується управлінський вплив з метою забезпечення можливої або належної поведінки суб'єктів публічно-правових відносин. Усі заходи адміністративного примусу застосовуються для того, щоб спонукати, змусити суб'єкта вчинити ті чи інші дії або утриматись від них, підкорившись установленим правовим обмеженням. За змістом ці заходи полягають в організаційному, психічному, фізичному, матеріальному впливові на свідомість і поведінку особистості.

Список використаних джерел:

1. Коровайко А.О. Особливості застосування окремих методів державного управління у галузі закордонних справ / А.О. Коровайко // Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 24. – Т. 3. – С. 69–72.
2. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України : [курс лекцій] / Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sites.znu.edu.ua/lectory/public_files/2009/administratyvnepravo.pdf.
3. Старицька О. Основні ознаки соціальної сутності державної влади / О. Старицька // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3 (183). – С. 137–141.
4. Гарасимів Т.З. Соціальна відповідальність у правоохоронній діяльності: професійно-виховні мотиватори / Т.З. Гарасимів // Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2013 року). – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – С. 49–53.

5. Христинченко Н.П. Правова природа адміністративного примусу / Н.П. Христинченко // Європейські перспективи. – 2011. – № 3 (183). – С. 62–69.
6. Співвідношення державного управління і державної виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-7258.html>.
7. Шевчук О.М. Державний примус як вид публічного впливу / О.М. Шевчук // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 4. – С. 146–151.
8. Теория права и государства : [учебник] / под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и дополн. – М. : Право и закон. – 520 с.
9. Административное право Украины : [учебник для студ. высш. учеб. заведений юрид. спец.] / [Ю.П. Бытак, В.В. Богуцкий, В.М. Гарашук и др. ; под. ред. Ю.П. Бытка]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
10. Тучак М.О. Форми адміністративної діяльності дільничних інспекторів міліції / М.О. Тучак // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 138–143.
11. Мовчан М.А. Застосування спеціальних засобів як захід адміністративного припинення / М.А. Мовчан // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 137–144.
12. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Золота миля, 2011. – 584 с.
13. Адміністративне право : [підручник] / [Ю.П. Бытак, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю.П. Бытка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
14. Адміністративна діяльність міліції : [підручник] / за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 448 с.
15. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика / Г.А. Аванесов. – М. : Академия МВД СССР, 1980. – 527 с.
16. Організаційні засади регулювання управлінської діяльності в органах внутрішніх справ України : [навчально-методичний посібник] / [В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів]. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 248 с.
17. Бахрах Д.Н. Административное право : [учебник для вузов] / Д.Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.
18. Адміністративне право України : [підручник] / за заг. ред. Т.О. Коломоець. – К. : Истина, 2009. – 480 с.
19. Адміністративна діяльність : [навчальний посібник] / за заг. ред. д. ю. н., доцента О.І. Остапенка. – Львів : ЛІВС, 2002. – 252 с.
20. Кісіль З.Р. Адміністративне право : [навчальний посібник] / З.Р. Кісіль, Р.В. Кісіль. – 3-тє вид. – К. : Алеута ; ЦУЛ, 2011. – 696 с.
21. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина / під заг. ред. І.П. Голосніченка, Я.Ю. Кондратьєва. – К. : НАВС, 1995. – 177 с.
22. Административная деятельность органов внутренних дел / под. ред. Л.Л. Попова. – М., 1983. – 384 с.
23. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : [монографія] / А.Т. Комзюк. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с.
24. Попов Л.Л. Классификация мер административного принуждения / Л.Л. Попов, А.П. Шергин // Известия вузов. Правоведение. – 1970. – № 5. – С. 40–49.
25. Васильев А.С. Административное право Украины (Общая часть) : [учебное пособие] / А.С. Васильев. – Х. : Одиссей, 2001. – 288 с.
26. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України : [монографія] / О.В. Негодченко. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2002. – 416 с.
27. Орзих М.Ф. Право и личность. Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества / М.Ф. Орзих. – К. ; Одесса : Главное издательство издательского объединения «Вища школа», 1978. – 144 с.
28. Бахрах Д.Н. Административное право России : [учебник для вузов] / Д.Н. Бахрах. – М. : Издательская группа НОРМА ИНФРА, 2000. – 640 с.
29. Машніцька Н.В. Сутність переконання як методу адміністративної діяльності міліції / Н.В. Машніцька // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3(58). – С. 204–211.
30. Кісіль З.Р. Соціальна обумовленість вдосконалення адміністративно-правового регулювання застосування спеціальних засобів адміністративного припинення / З.Р. Кісіль // Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінальному судочинстві : матеріали Науково-практичної конференції (м. Львів, 26 жовтня 2007 року). – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – С. 28–32.

